

رابطه فضیلت‌های اخلاقی و وضعیت آموزشی در دانش‌آموزان

پایه نهم متوسطه

مریم عبدالهی مقدم*

چکیده

پژوهش حاضر با هدف بررسی رابطه فضیلت‌های اخلاقی و وضعیت آموزشی دانش‌آموزان در مقطع متوسطه اول، پایه نهم، در شهرستان خرم‌آباد انجام شده است. جامعه آماری این پژوهش شامل تمامی دانش‌آموزان مقطع متوسطه اول در شهرستان خرم‌آباد بودند که از میان آن‌ها براساس جدول مورگان ۳۵۰ نفر، ۱۷۵ پسر و ۱۷۵ دختر، براساس روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چند مرحله‌ای انتخاب شدند و پرسش‌نامه‌های رشد اخلاقی معنوی پور (۲۰۱۲) و رفتار اخلاقی سوانسون و هیل (۱۹۹۳) را تکمیل کردند. وضعیت آموزشی

* دانشجوی دکترای روان‌شناسی تربیتی دانشگاه بوعلی سینای همدان، مشاور آموزش و پرورش شهرستان خرم‌آباد و مدرس دانشگاه.

m.abdolahi65@yahoo.com

تاریخ تأیید: ۱۳۹۵/۰۲/۰۱

تاریخ دریافت: ۱۳۹۴/۱۰/۱۰

دانش‌آموزان هم براساس معدل نیم‌سال آموزشی آن‌ها سنجیده شد. سپس با استفاده از تحلیل آماری همبستگی رگرسیون، یافته‌ها نشان داد که بین فضیلت‌های اخلاقی و وضعیت آموزشی دانش‌آموزان، همبستگی مثبت وجود دارد؛ اما بین رشد اخلاقی و وضعیت آموزشی، همبستگی معنادار وجود ندارد. همچنین، وضعیت آموزشی، پیش‌بین خوبی برای رفتار اخلاقی دانش‌آموزان نبوده است. بنابراین، لازم است که به آموزش فضیلت‌های اخلاقی و رشد آن‌ها در نوجوانان توجه کرد تا پیامدهای آن در زمینه پیشرفت آموزشی نمایان شود. نباید صرفاً به عامل تحصیل در رشد اخلاقی متکی بود؛ بلکه باید عوامل تأثیرگذار دیگر بر رشد اخلاقی را هم در کنار وضعیت آموزشی مطالعه کرد.

واژگان کلیدی

فضیلت‌های اخلاقی، وضعیت آموزشی، نوجوانی.

طرح مسئله

اخلاق^۱ شامل بخش بزرگی از ادراک، قصد، هیجان و عادت در همه سطوح رشدی، یعنی کودکان و نوجوانان و بزرگسالان می‌شود و تحول اخلاقی و ارزشی در نوجوانی بیش از هر دوره دیگری است (موشمان،^۲ ۲۰۰۵). رشد سریع شناختی در نوجوانی باعث می‌شود که فرد بهتر بتواند درباره موضوعات اخلاقی و ارزشی و دینی قضاوت کند و در برخورد با آنان واکنش دقیق‌تر و

1.morality.

2.Moshman.

پیچیده‌تری نشان دهد. همچنین، دگرگونی‌های وسیع عاطفی و اجتماعی و مواجهه نوجوانان با مقتضیات زندگی و خواسته‌های والدین و دوستان و اطرافیان و تجربه‌های تازه‌ای که در مناسبات اجتماعی و فرهنگی خود به دست می‌آورند، درگیری آنان را با موضوعات اخلاقی و ارزشی بیشتر می‌کند و زمینه‌های رشد آنان در این زمینه‌ها گسترش می‌دهد (ثانی و کدیور، ۱۳۸۸).

عدالت، درستکاری، وفاداری، راست‌گویی، نوع‌دوستی و ... محور فضیلت‌ها و رفتارهای اخلاقی هستند. پژوهشگران در سال‌های اخیر، به این موضوعات در حوزه رشد اخلاقی^۱ بسیار توجه کرده‌اند؛ اما کارهای تجربی مربوط به آن‌ها به‌کندی پیش می‌رود و معماهای بسیاری در این حوزه هنوز حل نشده باقی مانده است (گرین،^۲ ۲۰۱۵). رشد اخلاقی شامل تغییر در افکار، احساس‌ها و رفتارها، با توجه به معیارهای درست و نادرست است. براین اساس، یک بُعد بین‌فردی^۳ است که فعالیت‌های شخص را در قالب ارتباط‌های اجتماعی تنظیم می‌کند و به تعارض‌ها در رابطه با دیگران پایان می‌دهد (سانتراک،^۴ ۲۰۱۴) و آن‌گونه که روان‌شناسانی چون ژان پیاژه^۵ و لورنس کلبِرگ^۶ می‌گویند، رشد اخلاقی به معنای تغییر در چگونگی استدلال^۷ کودکان در موضوعات اخلاقی، نگرش آنان نسبت به قانون‌شکنی^۸ و رفتار آن‌ها در مواجهه با موضوعات اخلاقی است (موشمان، ۲۰۰۵).

- 1.moral development.
- 2.Greene.
- 3.interpersonal.
- 4.Santrock.
- 5.Jean Piaget.
- 6.Lawrence Kohlberg.
- 7.reasoning.
- 8.offence.

در بحث از عوامل مؤثر بر اخلاق و رفتار اخلاقی نوجوانان، سازه‌های متعددی بررسی شده‌اند؛ از جمله سبک‌های تربیتی والدین، عوامل اجتماعی و فرهنگی، ویژگی‌های شخصیتی و عوامل درون‌مدرسه‌ای، مثل ویژگی‌های معلم در کلاس درس (شعبانی، ۱۳۹۱). اما در این حوزه، موضوع ارتباط اخلاق با وضعیت آموزشی دانش‌آموزان مسئله‌ای است که در نظریه‌های سنتی، رشد اخلاق در آغاز، با مفاهیم رشد هوشی و فکری در کودکان مرتبط بوده‌است و به موازات آن، اخلاق توسط پیازه شکل گرفت و بر آن تأکید شد. پژوهش‌هایی که تاکنون در ایران در حوزه ارتباط رشد اخلاقی با وضعیت آموزشی انجام شده است، جهت‌گیری یکسانی در نتایج نداشته‌اند؛ به این معنی که در برخی از آن‌ها، برای نمونه غیاثی‌زاده (۱۳۹۱)، این ارتباط معنادار بوده و در برخی دیگر، برای نمونه ابراهیمی (۱۳۸۷) و اسکافی (۱۳۹۲) معنادار نبوده است.

می‌توان گفت که تعریف مفهوم رشد اخلاقی و مؤلفه‌های آن در پژوهش‌های این‌چنینی یکی نبوده و هریک به بررسی جنبه‌ای از این تعریف پرداخته‌اند. برای نمونه در پژوهش غیاثی‌زاده (۱۳۹۱) که بر رشد قضاوت‌های اخلاقی دانش‌آموزان دختر پایه نهم انجام شده است، عملکرد آموزشی دانش‌آموزان، پیش‌بین خوبی برای رشد قضاوت‌های اخلاقی آن‌ها بوده است. همین‌طور در این پژوهش هم که با هدف بررسی رابطه فضیلت‌های اخلاقی و وضعیت آموزشی در دانش‌آموزان پایه نهم متوسطه انجام شده است، پژوهشگر به بررسی مؤلفه رفتار اخلاقی دانش‌آموزان که در قالب فضیلت‌های اخلاقی عنوان می‌شود، پرداخته است. براین اساس، فرضیه‌های پژوهش عبارت‌اند از:

۱. بین فضیلت‌های اخلاقی، رفتار اخلاقی، دانش‌آموزان مقطع متوسطه اول

و وضعیت آموزشی آن‌ها همبستگی معنادار و مثبت وجود دارد؛

۲. بین رشد اخلاقی دانش‌آموزان مقطع متوسطه اول و وضعیت آموزشی آنها همبستگی معنادار وجود دارد؛
۳. وضعیت آموزشی دانش‌آموزان می‌تواند رفتار اخلاقی آنها را پیش‌بینی کند.

جامعه و نمونه تحقیق و روش نمونه‌گیری

جامعه آماری این پژوهش، تمامی دانش‌آموزان دختر و پسر مقطع متوسطه اول، پایه نهم، در شهرستان خرم‌آباد در سال آموزشی ۱۳۹۴ تا ۱۳۹۵ هستند. از بین افراد این جامعه ۱۳۴۵ نفری، برای محاسبه حجم نمونه با استفاده از جدول مورگان، ۳۵۰ دانش‌آموز برای شرکت در این پژوهش انتخاب شدند که با توجه به نسبت پسران و دختران در جامعه آماری، ۱۷۵ نفر از افراد نمونه دختر و ۱۷۵ نفر از آنها پسر بودند. برای انتخاب گروه نمونه از روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چندمرحله‌ای استفاده شد. به این صورت که نخست، با مراجعه به اداره آموزش و پرورش شهر خرم‌آباد، ناحیه یک و دو به عنوان جامعه هدف انتخاب شدند. سپس از بین مدارس مقطع متوسطه اول در این دو ناحیه، تعدادی مدارس دخترانه و پسرانه به صورت تصادفی مشخص شدند و از بین این مدارس نیز، یکی دو کلاس به عنوان نمونه پژوهش، پرسش‌نامه‌ها را تکمیل کردند.

ابزار

۱. پرسش‌نامه رشد اخلاقی

این ابزار در ایران توسط معنوی‌پور (۲۰۱۲) بر مبنای نظریه‌های روان‌شناختی اخلاق، مراحل استدلال اخلاقی در نظریه کلبِگ، و فضیلت‌های اخلاقی مطرح شده در دین اسلام و فرهنگ ایرانی ساخته شده است. در این چهارچوب

و براساس تعریف‌های نظری، نخست ۶۹ گویه برای سنجش رشد اخلاقی طرح شد که پس از آن، براساس روش‌های پایایی و روایی با استفاده از نرم‌افزار لیزرل، به سیزده پرسش در چهار عامل، یعنی اخلاق پیش‌قراردادی، اخلاق قراردادی، اخلاق، اخلاق اجتماعی منتهی شد. معنوی‌پور در پژوهشی با عنوان «ساخت مقیاس سنجش رشد اخلاقی برای دانش‌آموزان» (۱۳۹۱) نشان داد که شاخص‌های پایایی، به روش آلفای کرونباخ ۹۳ درصد و روایی به روش تحلیل عاملی اکتشافی و تأییدی این آزمون در حد مناسبی است و می‌توان از این آزمون برای سنجش رشد اخلاقی دانش‌آموزان استفاده کرد.

بیان این مطلب ضروری است که تحلیل عاملی پرسش‌ها در پژوهش نام‌برده نشان داد که ۵۵ درصد واریانس نمره‌های رشد اخلاقی توسط مقیاس ساخته‌شده، تبیین می‌شود. در مقیاس رشد اخلاقی پرسش‌ها به صورت چهارگزینه‌ای از کاملاً موافق تا کاملاً مخالف است که پاسخ‌دهنده باید نظر خود را نسبت به هر جمله با علامت ضربدر مشخص کند. نمره‌گذاری پرسش‌نامه به صورت ۴، ۳، ۲ و ۱، به معنی کاملاً موافق، موافق، مخالف، کاملاً مخالف است که البته در چهار پرسش ۵، ۶، ۱۱ و ۱۲ نمره‌گذاری معکوس می‌شود و به گزینه‌ها از یک تا چهار نمره داده می‌شود (معنوی‌پور، ۱۳۹۱).

۲. پرسش‌نامه رفتار اخلاقی^۱

این پرسش‌نامه توسط سوانسون و هیل (۱۹۹۳) تهیه و اجرا شده است و دارای پانزده پرسش پنج‌گزینه‌ای است و رفتارهای اخلاقی دانش‌آموزان را توسط

1. Moral behavior questionnaire.

همکلاسی‌هایشان ارزیابی می‌کند. افراد برای پاسخ به هر پرسش از گزینه‌های هرگز، به‌ندرت، گاهی اوقات، معمولاً و همیشه استفاده می‌کند. هر پرسش این پرسش‌نامه به زمینه خاصی مربوط است: ۱. عدالت؛ ۲. درستکاری؛ ۳. قضاوت درست و نادرست؛ ۴. وفاداری؛ ۵. صداقت؛ ۶. همدلی؛ ۷. یاری؛ ۸. وفاداری و پیروی؛ ۹. پشیمانی؛ ۱۰. مشارکت؛ ۱۱. استقلال؛ ۱۲. نوع دوستی؛ ۱۳. معتمد بودن؛ ۱۴. باادب بودن؛ ۱۵؛ دیدگاه پیوندی (منطقی) (سوانسون و هیل، ۱۹۹۳). شیوه نمره‌گذاری به این صورت بود که برای گزینه هرگز: نمره ۱، به‌ندرت: نمره ۲، بعضی اوقات: نمره ۳، معمولاً: نمره ۴ و همیشه: نمره ۵ در نظر گرفته شد. کمترین نمره‌ای که هر فرد در این آزمون به‌دست آورد ۱۵ و بیشترین نمره ۷۵ بود.

طالب‌زاده ثانی و کدیور در سال ۱۳۸۸ پس از اجرای این پرسش‌نامه روی دانش‌آموزان سال سوم راهنمایی شهر تهران، روایی محتوایی و روایی سازه آزمون را محاسبه کردند که در پژوهش آن‌ها این ابزار از روایی خوب و قابل‌قبولی برخوردار بود. در پژوهش سوانسون و هیل (۱۹۹۳)، ضریب پایایی این آزمون را با استفاده از ضریب آلفا، ۹۶ درصد محاسبه کرده‌اند. همچنین، طالب‌زاده ثانی و کدیور (۱۳۸۸)، ضریب پایایی این آزمون را با استفاده از روش آلفا، پس از اجرا روی دانش‌آموزان سال سوم راهنمایی در شهر تهران محاسبه کردند و ۰/۷۸ به‌دست آوردند. در پژوهش حاضر هم ضریب پایایی این آزمون با روش آلفای کرونباخ، ۰/۸۰ محاسبه شده است.

یافته‌ها

در این قسمت، نخست میانگین و انحراف معیار دو مؤلفه بررسی می‌شود.

جدول ۱: آمارهای توصیفی مربوط به متغیرهای پژوهش

متغیرها	میانگین	انحراف معیار	تعداد
رفتار اخلاقی	۵۷/۹۲	۸/۹۲	۳۵۰
رشد اخلاقی	۴۲/۳۱	۴/۵۷	۳۵۰
وضعیت آموزشی	۱۹/۱۹	۰/۸۶	۳۵۰

به منظور بررسی فرضیه‌های پژوهش از روش آماری همبستگی پیرسون و رگرسیون استفاده شده است.

فرضیه اول: بین فضیلت‌های اخلاقی، رفتار اخلاقی، دانش‌آموزان مقطع متوسطه اول و وضعیت آموزشی آن‌ها همبستگی معنادار و مثبت وجود دارد.
فرضیه دوم: بین رشد اخلاقی دانش‌آموزان مقطع متوسطه اول و وضعیت آموزشی آن‌ها همبستگی معنادار وجود دارد.

جدول ۲: ضرایب همبستگی بین رفتار اخلاقی و رشد اخلاقی با وضعیت آموزشی دانش‌آموزان

متغیرها	همبستگی	مقدار احتمال	تعداد
رفتار اخلاقی	*۰/۱۴۵	۰/۰۱	۳۵۰
رشد اخلاقی	۰/۰۵۲	۰/۴۱	۳۵۰

* $P < 0.01$

باتوجه به ضرایب همبستگی محاسبه شده در جدول ۲ بین رفتار اخلاقی و وضعیت آموزشی دانش آموزان، همبستگی ۰/۱۴ محاسبه شد که در سطح $p < 0/01$ معنادار است؛ اما بین رشد اخلاقی دانش آموزان و وضعیت آموزشی آن‌ها همبستگی معنادار نیست. براین اساس، فرضیه اول تأیید می‌شود؛ اما فرضیه دوم رد.

فرضیه سوم: وضعیت آموزشی دانش آموزان می‌تواند رفتار اخلاقی آن‌ها را پیش‌بینی کند.

جدول ۳: نتایج پیش‌بینی رفتار اخلاقی دانش آموزان براساس وضعیت آموزشی آن‌ها

مقدار احتمال	آماره F	ضریب تعیین تعدیل شده	ضریب تعیین	آماره t	ضریب رگرسیونی استاندارد شده	متغیر پیش‌بین
۰/۰۱	۵/۵۶	۰/۰۱۷	۰/۰۲۱	۲/۳۵	۴۴/۳۷	وضعیت آموزشی

همان‌گونه که در جدول ۳ دیده می‌شود، براساس ضریب رگرسیونی استاندارد شده می‌توان گفت که متغیر وضعیت آموزشی دانش آموزان، پیش‌بینی‌کننده معناداری برای رفتار اخلاقی آن‌ها نیست. همچنین، مقدار ضریب تعیین تعدیل شده برابر با ۰/۰۱۷ است که نشان‌دهنده این مطلب است که متغیر وضعیت آموزشی توانسته است ۰/۰۱۷ درصد از تغییرات متغیر رفتار اخلاقی را پیش‌بینی کند. بنابراین، فرضیه سوم رد می‌شود.

نتیجه

در ابتدای دوره نوجوانی یکسری تغییرات جسمانی و درون‌شخصی و بین‌شخصی در فرد آغاز می‌شود. تقریباً هیچ‌یک از جنبه‌های رشد نوجوانان، با اهمیت‌تر و درعین‌حال، گیج‌کننده‌تر از رشد فضیلت‌ها و ارزش‌های اخلاقی نیست. در راستای این دگرگونی‌ها اهمیت تحصیل و وضعیت آموزشی برای نوجوان، ملاک مهمی برای خودارزیابی و دستیابی به احساس ارزشمندی یا بی‌ارزشی و احساس شکست است. به طوری که می‌توان گفت، نوجوانی که وضعیت آموزشی خوبی دارد، در فرایند رشد و طی کردن دوره بلوغ، از شاخصه‌های سلامت بیشتری بهره‌مند است و برعکس. براین اساس، پژوهش حاضر با هدف بررسی رابطه فضیلت‌های اخلاقی و وضعیت آموزشی دانش‌آموزان مقطع متوسطه اول انجام شد و سه فرضیه را بررسی کرد.

در فرضیه اول که همبستگی معنادار و مثبت بین فضیلت‌های اخلاقی، یعنی رفتار اخلاقی، دانش‌آموزان و وضعیت آموزشی آن‌ها مطرح شد، نتایج نشان داد که بین این دو مؤلفه، همبستگی مثبت وجود دارد؛ گرچه میزان این همبستگی، زیاد نبود. در تبیین این یافته می‌توان به یافته‌های تأییدکننده ارتباط مؤلفه‌های اخلاقی و وضعیت آموزشی اشاره کرد: مثلاً غیاثی‌زاده (۱۳۹۱) نشان داد که اگر دانش‌آموزی نسبت به دیگر دانش‌آموزان، از نظر سطح اخلاقی در وضعیت بهتری باشد، از نظر آموزشی هم در مرتبه بالاتری قرار دارد. در این بین، می‌توان به دانش‌آموزی که نماینده کلاس است، توجه کرد که اغلب، دیگران او را از نظر ویژگی‌های اخلاقی و آموزشی تأیید می‌کنند و به دلیل این ویژگی‌ها، یعنی برخورداری از اخلاق نیک، مثل راستگویی، نوع‌دوستی، عدالت و... است که دیگر دانش‌آموزان او را انتخاب کرده‌اند.

در فرضیه دوم که همبستگی معنادار بین رشد اخلاقی دانش‌آموزان و وضعیت آموزشی آن‌ها مطرح شد، نتایج نشان داد که بین این دو مؤلفه، همبستگی وجود ندارد؛ یعنی رشد اخلاقی که خود از دو عنصر استدلال و عمل اخلاقی تشکیل شده است، براساس وضعیت آموزشی تبیین نمی‌شود. این یافته با نتایج پژوهش ابراهیمی (۱۳۸۷) و اسکافی (۱۳۹۲) هماهنگ است. در فرضیه سوم که پیش‌بینی رفتار اخلاقی دانش‌آموزان براساس وضعیت آموزشی آن‌ها مطرح شد، نتایج نشان داد که وضعیت آموزشی دانش‌آموزان، رفتار اخلاقی آن‌ها را پیش‌بینی نمی‌کند. اگرچه در پژوهش غیاثی‌زاده (۱۳۹۱) عملکرد آموزشی دانش‌آموزان، پیش‌بین خوبی برای رشد قضاوت‌های اخلاقی آن‌ها بوده است، در این پژوهش که صرفاً مؤلفه رفتار (عمل) اخلاقی بررسی شد، نه قضاوت (استدلال) اخلاقی، یافته‌ها مغایر است. یافته‌هایی این‌چنینی نشان می‌دهند که مفهوم رشد اخلاقی، معنایی گسترده و مبهم دارد که کاملاً بسته به فرهنگ و اقلیم است. نه تنها فرهنگ‌های خارجی، بلکه خرده‌فرهنگ‌های درون یک فرهنگ هم، سنجش آن را تحت تأثیر قرار می‌دهند و این یکی از دلایل متفاوت بودن نتیجه بررسی‌ها در حوزه رشد اخلاقی نوجوانان است. در پایان پیشنهاد می‌شود:

۱. عامل وضعیت آموزشی دانش‌آموزان، همراه با دیگر عوامل تأثیرگذار بر رشد اخلاقی آن‌ها مطالعه شود، نه به تنهایی تا میزان اثرگذاری عامل‌ها و سهم هر یک در مقایسه با یکدیگر بیشتر نمایان شود و با بیان قطعی‌تری بتوان نتایج را به گروه‌ها و خرده‌فرهنگ‌های دیگر تعمیم داد؛

۲. از ابزار سنجش رفتار اخلاقی هنجاریابی شده در فرهنگ ایرانی استفاده شود تا به ناچار از ابزارهایی که متناسب با تعریف فضیلت‌های اخلاقی و رفتار اخلاقی در فرهنگ غربی است، استفاده نشود.

کتابنامه

۱. اسکافی، خدیجه، ۱۳۹۱، رابطه رشد اخلاقی و منابع اقتدار اخلاقی با نگرش نسبت به رابطه با جنس مخالف و وضعیت تحصیلی در دختران نوجوان شهر مشهد، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی دانشگاه فردوسی مشهد.
۲. ابراهیمی، شهین، ۱۳۸۷، بررسی و مقایسه رشد اخلاقی بین دانش‌آموزان دختر سرآمد و عادی مقاطع سنی ۱۵ تا ۱۸ ساله مدارس شهرستان کرمان، پایان‌نامه کارشناسی، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی دانشگاه شهید بهشتی.
۳. شعبانی، زهرا، ۱۳۹۱، «فرا تحلیل تحول اخلاقی در تحقیقات انجام شده طی سال‌های ۱۳۶۵ تا ۱۳۸۸»، پژوهش و نگارش کتب دانشگاهی، ش ۲۷، ص ۴۲ تا ۸۱.
۴. طالب‌زاده ثانی، ۱۳۸۸، هادی و پروین کدیور، «بررسی رابطه دانش فراشناخت اخلاقی با استدلال و رفتار اخلاقی» فصلنامه تعلیم و تربیت، ش ۹۳.
۵. غیائی‌زاده، مهدی، ۱۳۹۱، «رابطه سلامت روان و عملکرد تحصیلی با رشد قضاوت اخلاقی دانش‌آموزان دختر» فصلنامه زن و فرهنگ، س ۳، ش ۱۰، ص ۱۱۱ تا ۱۲۵.
۶. معنوی‌پور، داود، ۱۳۹۱، «ساخت مقیاس سنجش رشد اخلاقی برای دانش‌آموزان» فصلنامه اندیشه‌های تازه در علوم تربیتی، س ۷، ش ۴، پیاپی ۲۸.

7. Greene, J.D.(2015). The rise of moral cognition. *Cognition* 135, 39 – 42 .
8. Santrock, J.W.(2014). *Adolescence, Fifteenth Edition*. Published by McGraw-Hill Education, 2 Penn Plaza, New York, NY 10121.
9. Swanson, L. H & Hill, G. (1993). Metacognitive aspects of moral reasoning and behavior. *Adolescence*, 28, 711-725.
10. Manavipour.D.(2012). Moral Developmental Scale in Iranian Culture. *Journal of Psychology in Africa*, 22(2), 289- 294.
11. Moshman,D.(2005). *Adolescent psychological development. Rationality, Morality and Identity. (Second Edition)*. Mahwah, New Jersey. London.